

Острогляд О. В.,<https://orcid.org/0000-0003-0003-3075>*кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри права та правоохоронної діяльності Державного університету «Житомирська політехніка», професор кафедри права та публічного управління ЗВО «Університет Короля Данила»*

ПОНЯТТЯ ПРИНЦИПІВ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ ПОЛІТИКИ ТА ЙОГО СПІВВІДНОШЕННЯ З СУМІЖНИМИ КАТЕГОРІЯМИ

CONCEPT OF PRINCIPLES OF CRIMINAL LAW POLICY AND ITS RELATIONSHIP WITH RELATED CATEGORIES

У статті розглядається багатоманітність підходів до поняття принципів кримінально-правової політики, що обумовлено змішуванням понять кримінально-правова політика, кримінальна політика, політика в сфері боротьби зі злочинністю. Ключовим в розмежуванні є те, що якщо мова йде загалом про боротьбу зі злочинністю, то це визначення принципів політики в сфері боротьби зі злочинністю, якщо ж в літературі мова йде про засади протидії злочинності кримінально-правовими засобами, то це вже окреслює принципи кримінально-правової політики. Розкрито характеристику принципів кримінально-правової політики, що формується з загального розуміння принципів та поняття кримінально-правової політики, тобто кримінально-правова політика – системоутворюючий елемент державної політики у сфері протидії злочинності, яка розробляє стратегію і тактику протидії злочинності кримінально-правовими засобами. Відповідно, під принципами кримінально-правової політики можна розуміти основні вихідні положення стратегії і тактики протидії злочинності кримінально-правовими засобами. Це визначення дозволить відмежувати принципи кримінально-правової політики від суміжних категорій, в першу чергу принципів політики в сфері боротьби зі злочинністю, розуміючи, що вони мають багато точок перетину. Кожне явище, що існує в реальній дійсності взаємодіє з суміжними явищами, взаємно проникає і взаємно збагачує одне одним, використовує його певні положення, але принципи, як основні вихідні положення певної діяльності в кожного свої. Вказано, що кримінально-правова політика, як системоутворюючий елемент політики в сфері боротьби зі злочинністю, звичайно користується і принципами останньої і принципами правової політики загалом, але має і власний спектр принципів, що відображають специфіку цієї діяльності. При характеристиці співвідношення принципів кримінально-правової політики та принципів кримінального права, акцентовано увагу на тому, що принципи кримінально-правової політики лежать в основі формування принципів кримінального права, а не навпаки.

Ключові слова: *принцип, кримінально-правова політика, кримінальна політика, політика в сфері боротьби зі злочинністю, кримінальне право.*

The article examines the diversity of approaches to the concept of the principles of criminal law policy, which is caused by mixing the concepts of criminal law policy, criminal policy, policy in the field of crime prevention. The key point in the distinction is that if we are talking about the fight against crime in general, then this is the definition of the principles of policy in the field of fighting crime, while if in the literature we are talking about the principles of countering crime by means of criminal law, then this already outlines the principles of criminal law politicians. The characterization of the principles of criminal law policy, which is formed from a general understanding of the principles and concepts of criminal law policy, is revealed, that is, criminal law policy is a system-forming element of state policy in the field of combating crime, which develops strategies and tactics for combating crime by means of criminal law. Accordingly, the principles of criminal law policy can be understood as the basic starting points of the strategy and tactics of countering crime by means of criminal law. This definition will make it possible to distinguish the principles of criminal law policy from related categories, primarily the principles of policy in the field of fighting crime, understanding that they have many points of intersection. Each phenomenon that exists in real reality interacts with related phenomena, mutually penetrates and mutually enriches each other, uses its certain provisions, but the principles, as the main starting provisions of a certain activity, each has its own. It is indicated that criminal law policy, as a system-forming element of policy in the field of fighting crime, usually uses the principles of the latter and the principles of legal policy in general, but also has its own spectrum of principles that reflect the specifics of this activity. When characterizing the relationship between the principles of criminal law policy and the principles of criminal law, attention is focused on the fact that the principles of criminal law policy underlie the formation of the principles of criminal law, and not the other way around.

Key words: *principle, criminal law policy, criminal policy, policy in the field of fighting crime, criminal law.*

Постановка проблеми. Кримінально-правова політика – системоутворюючий елемент державної політики у сфері протидії злочинності, яка розробляє стратегію і тактику протидії злочинності кримінально-правовими засобами [8, с. 9]. Вона є базовою щодо інших політик, що входять в структуру політики протидії злочинності – кримінально-процесуальної, кримінально-виконавчої та кримінологічної.

Через те, що в дослідженнях з цієї проблематики використовуються різноманітні іншомовні джерела, часто відбувається змішування понять, а відповідно і суміжних ним категорій.

Загалом при дослідженні принципів кримінально-правової політики зустрічаємося з тими самими проблемами термінологічного характеру, що і при формуванні поняття кримінально-правова політика. Дуже часто автори змішують поняття «кримінальна політика», «кримінально-правова політика», «політика в сфері боротьби зі злочинністю», «правова політика» тощо. Інколи ототожнюють принципи кримінально-правової політики і кримінального права.

Таким чином, якщо використати метод сходження від загального до конкретного, для чіткішого усвідомлення системи принципів кримінально-правової політики, можна провести лінію «принципи правової політики» – «принципи політики в сфері боротьби зі злочинністю» – «принципи кримінально-правової політики». Зрозуміло, що кримінально-правова політика, як системоутворюючий елемент політики в сфері боротьби зі злочинністю використовує і її принципи, а також будучи правовою політикою піддається загальним засадам формування останньої.

Відповідно, кожне явище, що існує в реальній дійсності взаємодіє з суміжними явищами, взаємно проникає і взаємно збагачує одне одним, використовує його певні положення, але принципи, як основні вихідні положення певної діяльності в кожного свої.

Стан опрацювання. В науці кримінального права існує значна кількість праць, які присвячені принципам кримінально-правової політики, їх значенню та системі. Зокрема висвітленням цих питань займалися: Беляєв Н. А., Дагель П. С., Жуманіязов М. А., Коробєєв А.І., Лєсніков Г. Ю., Митрофанов А. А.,

Рєвін В. П., Рєпєцька А.Л., Сабітов Т. Р., Фріс П. Л., Черєдніченко Є. Є., Чєснокова О.А. та інші.

Багато уваги було приділено значенню принципів кримінально-правової політики.

Зокрема, як вказує Рєпєцька А.Л. реалізація кримінальної політики проходить в трьох формах: правотворчість, правозастосування і профілактика злочинів (про що йтиме мова далі – О.О.). А її формування починається з вироблення принципів, що визначають основи боротьби зі злочинністю. Вони являють собою вимоги, яким повинні відповідати всі засоби боротьби зі злочинністю, норми відповідних галузей права і практика їх застосування, вся діяльність, що направлена на цю боротьбу [11, с. 9].

Цікаве положення щодо значення принципів кримінально-правової політики подає Сабітов Т.Р., вказуючи, зокрема, що кримінально-правова політика тоді буде ефективною, коли вона представляє собою цілісний, науково обґрунтований курс боротьби зі злочинністю. Таку цілісність їй надають керівні ідеї, що становлять її «костяк» – принципи кримінально-правової політики [12, с. 167].

Митрофанов А.А. вказує, що здійснення, тобто формування, інтерпретація та реалізація кримінально-правової політики в Україні підкоряється певним основним засадам, основоположним, вихідним ідеям і установам, які називаються принципами здійснення кримінально-правової політики. Тому розуміння кримінально-правової політики не можливе без визначення принципів, на яких вона ґрунтується [7, с. 41]. Значення ж принципів кримінально-правової політики полягає в тому, що сам процес законотворчої діяльності, тобто процес формування кримінальної політики, повинен зламлюватися крізь призму її генеральних керівних ідей. Значення принципів кримінально-правової політики проявляється і на рівні її здійснення. Суди та інші правоохоронні органи, орієнтуючись на ці принципи, здійснюють правозастосовчу діяльність не тільки у суворій відповідності до «букви» закону, але й відповідно до «духу» вимог кримінально-правової політики держави [7, с. 42].

Дагель П.С. вказує на велике практичне значення принципів кримінальної політики. Вони

допомагають правильно формувати законодавство, що лежить в основі боротьби з злочинністю, забезпечують його єдність і витриманість. Зміст цього законодавства багато в чому визначається принципами кримінальної політики. Нарешті, ці принципи спрямовують правильне застосування правових норм, дозволяють уникати помилок у тому застосуванні і взагалі у діяльності боротьби з злочинністю [3, с. 31].

Зважаючи на багатоманітність праць, всі вони містять різні підходи, інколи протилежні та допускають змішування суміжних понять, що і обумовлює необхідність подальшого дослідження.

Метою статті є формування поняття принципів кримінально-правової політики та відмежування його від суміжних понять.

Виклад основного матеріалу. В визначенні принципів кримінально-правової політики варто розпочати з наповнення поняття «принцип», а далі перейти до логічного сходження.

Беляєв Н.А. визначає, що принципи – це об'єктивно-суб'єктивна категорія. Об'єктивність їх у тому, що вони відображаються об'єктивно діючі закономірності розвитку природи й суспільства, реально існуючі суспільні відносини, зумовлені рівнем розвитку продуктивних сил. Водночас принципи – категорія суб'єктивна, оскільки вони є продуктом свідомої діяльності людей, вони формулюються, проходячи через свідомість людей. Принципи – це частина надбудови, що є сукупністю ідей, які покликані спрямовувати розвиток того чи іншого суспільного явища. У загальній формі принципи можна визначити як основні ідеї, що відображають об'єктивну реальність і визначають зміст процесів, що відбуваються в житті, закріплених у різних ідеологічних формах (правові норми, партійні рішення, наукові роботи, людська пам'ять та ін.). [1, с. 30].

Визначень принципів кримінальної та кримінально-правової політики в науковому обігу більш ніж достатньо.

Наприклад, Ревін В.П. та Коробєєв А.І. фактично дають тотожне визначення: у науці (теорії) під принципами кримінальної політики розуміються основні положення, керівні ідеї, що лежать в основі боротьби зі злочинністю [10, с. 23; 5, с. 74].

Якщо мова тут і надалі йде загалом про боротьбу зі злочинністю, зрозуміло, що це визначення принципів політики в сфері боротьби зі злочинністю, якщо ж в літературі мова йде про засади протидії злочинності кримінально-правовими засобами, то це вже окреслює принципи кримінально-правової політики.

В Енциклопедії кримінального права під принципами кримінальної політики розуміють основні ідеї, керівні засади, що лежать в основі всієї системи заходів, що забезпечують її вироблення та здійснення. Об'єктивний характер принципів кримінальної політики обумовлений тим, що вони виводяться із загальних принципів правової держави, основ конституційного ладу, політичної та економічної систем держави, закономірностей розвитку демократичного суспільства [17, с. 36].

Коробєєв А.І. зазначає, що під принципами кримінально-правової політики ми розуміємо закріплені в директивних установах та нормах кримінального права основоположні, керівні ідеї та начала у сфері боротьби зі злочинністю, що спрямовують процес формування кримінально-правових засобів ведення цієї боротьби та практику їх застосування [6, с. 75].

Ревін В.П. вказує, що принципи кримінальної політики – це керівні, базові ідеї, що визначають зміст законодавства та практики його застосування як у цілому, так і лише на рівні окремих завдань, функцій, напрямів, засобів, способів і методів боротьби зі злочинністю [10, с. 25]. Таким чином, принципи кримінальної політики – це ідеї, на основі яких повинні розроблятися закони, підзаконні акти та здійснюватися діяльність державних органів та посадових осіб у сфері боротьби зі злочинністю [10, с. 27].

Жуманіязов М.А. під принципами кримінальної політики розуміє основні ідеї, керівні засади, що лежать у основі всієї системи заходів, які забезпечують її вироблення і здійснення, тобто що лежать в основі самої кримінальної політики [4, с. 55]. Принципи кримінальної політики Республіки Казахстан – це такі керівні ідеї (положення) боротьби зі злочинністю, які несуть у собі стратегічний, випереджальний і прогнозований характер, на основі і з урахуванням яких розробляється концепція кримінальної політики та здійснюється діяльність суб'єктів [4, с. 12, 61].

Повний курс Кримінального права за редакцією Коробєєва А.І. вміщує наступне визначення – під принципами кримінально-правової політики ми розуміємо закріплення в директивних установах та нормах кримінального права основоположні керівні начала в сфері боротьби зі злочинністю, що спрямовують процес формування кримінально-правових засобів ведення цієї боротьби та практику їх застосування [9, с. 86]. Таке ж визначення міститься в монографії авторів – Голік Ю.В., Коробєєв А.І., Усс А.В. [13, с. 86].

Фріс П.Л. зазначає, що під принципами кримінально-правової політики треба розуміти засновані на ідеології основні положення, що лежать в основі боротьби зі злочинністю засобами кримінального права. Вони виробляються на основі наукового пізнання закономірностей цієї діяльності і виражаються у законодавчих актах держави. Фактично, це відповідні вимоги, яким повинні відповідати всі кримінально-правові норми і практика їх застосування [14, с. 213]. І пропонує наступне визначення «Під принципами кримінально-правової політики розуміються основоположні, керівні ідеї і засади, концепції та ін. у сфері боротьби зі злочинністю засобами матеріального кримінального закону, які спрямовують процес формування кримінально-правових норм та практику їх застосування» [14, с. 215].

Лесніков Г.Ю. передбачає, що під принципами кримінальної політики слід розуміти основоположні ідеї, керівні засади, що лежать в основі всієї системи заходів, що забезпечують її вироблення та здійснення. Об'єктивний характер принципів кримінальної політики обумовлений тим, що вони виводяться із загальних засад правової держави, з основ конституційного ладу, політичної та економічної систем держави, закономірностей розвитку демократичного суспільства [6, с. 73].

Як вбачається термінологічне різноманіття обумовлено тим, що часто поняття кримінальна політика і кримінально-правова політика використовуються як синоніми, але інколи перша розглядається в розумінні політики боротьби зі злочинністю і це призводить до непорозумінь.

В такому випадку варто виходити з загального розуміння принципів і визначення кримі-

нально-правової політики, щоб зрозуміти, що саме має на увазі дослідник в кожному конкретному випадку.

Згідно Великого тлумачного словника сучасної української мови – принцип – основне вихідне положення якої-небудь наукової системи, теорії, ідеологічного напрямку і т.ін.; особливість покладена в основу створення, або здійснення чого-небудь, спосіб створення, або здійснення чогось [2, с. 1125];

А також з врахуванням того визначення, яке було подано вище «Кримінально-правова політика – системоутворюючий елемент державної політики у сфері протидії злочинності, яка розробляє стратегію і тактику протидії злочинності кримінально-правовими засобами» [8, с. 9], можна сформулювати наступне визначення: під принципами кримінально-правової політики можна розуміти основні вихідні положення стратегії і тактики протидії злочинності кримінально-правовими засобами.

Це визначення дозволить відмежувати принципи кримінально-правової політики від суміжних категорій, в першу чергу принципів політики в сфері боротьби зі злочинністю, розуміючи, що вони мають багато точок перетину.

Необхідно також відзначити, що часто відбувається змішування принципів кримінально-правової політики і кримінального права, що зовсім не є вірним.

Наприклад, Чеснокова О.О. вказує, що, кримінально-правова політика реалізується, перш за все, через кримінальний закон, який є основною формою її впливу на злочинність. Принципи, закріплені в нормах КК, стають принципами кримінального права і в цій якості спрямовують діяльність правоохоронних органів і правосуддя щодо застосування норм кримінального законодавства в боротьбі зі злочинністю. У зв'язку з цим істотних відмінностей між принципами кримінально-правової політики і принципами кримінального права (кримінального законодавства) не існує [16, с. 76]. Перші визначають як характер і зміст кримінального законодавства, так і порядок і практику його застосування. Вони лежать в основі формування галузі кримінального права, її інститутів і норм, і впливають на правозастосовчу практику. Другі, будучи

передбаченими в кримінальному законодавстві, являють собою закріплені в ньому принципи кримінального права, які отримують своє правове вираження «в результатах кримінально-правової політики, виступаючи по суті її вузловими, наріжними положеннями. Тому і всі суб'єктивні моменти такої політики (більш-менш адекватної соціальним реаліям) через принципи кримінального законодавства в тій чи іншій мірі позначаються як на суспільному сприйнятті принципів кримінального права, так і на практиці їх реалізації в кримінальному праві [16, с. 76]. Незважаючи на те, що обидва види названих принципів за своїм змістом дуже близькі один одному, відмінності між ними все ж є. Принципи кримінального права первинні. Принципам ж кримінально-правової політики належить підпорядкована, службова роль, яка в цьому аспекті в тому і полягає, щоб точніше і повніше відобразити зміст принципів кримінального права в кримінальному законодавстві [16, с. 77].

Голік Ю.В., Коробєєв А.І., Усс А.В. мають фактично протилежну позицію і з цього приводу зазначають наступне – співвідношення принципів кримінально-правової політики і кримінального права виявляється у цьому, що перші з них: а) закріплюються не лише у нормах права, а й у директивних документах; б) визначають як характер кримінального законодавства, і практику його застосування; в) входять до «утворюючих» («складових») принципів кримінального права. За способом висловлювання, характером і змістом принципи кримінально-правової політики якісно відрізняються від принципів кримінального права та саме вони лежать в основі формування останніх, а не навпаки [5, с. 75; 9, с. 35-36].

Чердніченко Є.Є. проводить розмежування принципів політики і кримінального законодавства, зокрема, зазначаючи – слід зазначити, що принципи кримінального законодавства і принципи кримінально-правової політики є різнопорядковими категоріями, оскільки перші є засобами становлення кримінального законодавства, тобто, системи кримінально-правових норм, а другі – основні положення конкретної діяльності. Отже, на наш погляд, ці категорії не пов'язані між собою, вони взаємодіють опосередковано, через взаємовідносини

кримінального законодавства і кримінально-правової політики [15, с. 43-44].

Сабітов Т.Р. також розділяє вказані принципи, серед іншого, вказуючи на таке – принципи кримінально-правової політики і принципи кримінального права мають різні механізми і джерела формування. Якщо перші відображають основні напрямні ідеї по боротьбі держави з злочинністю і витягуються з програм, нормативних актів, вчень до втілення в кримінальне законодавство, то другі виробляються наукою кримінального права на основі аналізу вже існуючих норм кримінального права. Принципи кримінально-правової політики, реалізовані в кримінальному законі, і є принципи кримінального права. Подібність же між ними полягає в тому, що вони відображають одні і ті ж ідеї, програмні вимоги, мають одну і ту ж цільову спрямованість. Можна помітити, що значна кількість принципів кримінально-правової політики, названих різними авторами, збігається за назвою, часто і за змістом, з принципами кримінального права. Це не випадковість, тому що принципи кримінального права – це реалізовані в кримінально-правових нормах принципи кримінально-правової політики [12, с. 170]. Слід зауважити, що кримінально-правова політика повинна мати свої принципи, не властиві принципам кримінального права. Вона являє собою різновид державної діяльності, в той час як кримінальне право – це проміжний результат, продукт цієї діяльності. По-перше, практичні принципи не тотожні теоретичним принципам, а по-друге, діяльність може і не привести до бажаного результату [12, с. 171].

Або Ревін В.П. висловлює таку позицію принципи кримінальної політики визначають як характер і змістом кримінального законодавства та практику його застосування. Вони мають більш широке значення та сферу діяльності, на їх основі формується стратегія та тактика діяльності держави, спрямовані на боротьбу зі злочинністю та, звичайно ж, що впливають на правозастосовну практику [10, с. 23-24].

Висновки. Таким чином можна зробити ряд наступних висновків і узагальнень:

– під принципами кримінально-правової політики можна розуміти основні вихідні поло-

ження стратегії і тактики протидії злочинності кримінально-правовими засобами;

– кримінально-правова політика, як системоутворюючий елемент політики в сфері боротьби зі злочинністю, звичайно користується і принципами останньої і принципами

правової політики загалом, але має і власний спектр принципів, що відображають специфіку цієї діяльності;

– принципи кримінально-правової політики лежать в основі формування принципів кримінального права.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Беляев Н. А. Уголовно-правовая политика и пути ее реализации. Л., 1986. 176 с.
2. Великий тлумачний словник сучасної української мови / [Уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел]. К.; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2009. 1736 с.
3. Дагель П. С. Проблемы советской уголовной политики. Учебное пособие. Владивосток: Изд-во Дальневост. ун-та, 1982. 124 с.
4. Жуманиязов М. А. Сущность уголовной политики Республики Казахстан : дис. канд. юрид. наук : 12.00.08 : Москва, 2006. 218 с.
5. Коробеев А.И. Соотношение принципов уголовно-правовой политики и принципов уголовного права // Правовая политика и правовая жизнь. 2001. № 3, С. 73-85
6. Лесников Г. Ю. Уголовная политика современной России (методологические, правовые и организационные основы) : Дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.08. Москва, 2005. 350 с.
7. Митрофанов А. А. Основні напрямки кримінально-правової політики в Україні: формування та реалізація. Одеса: Вид-во Одеського юридичного інституту НУВС, 2004. 132 с.
8. Острогляд О.В. Основні положення кримінально-правової політики України та Кримінального права України (Загальна частина): навчальний посібник [в схемах та визначеннях, практичні завдання. 3-тє вид., переробл. та допов. Івано-Франківськ : Симфонія форте, 2021. 340 с.
9. Полный курс уголовного права: В 5 т. / Под ред. док. юрид. наук, проф., заслуженного деятеля науки РФ А.И. Коробеева. Т.1 Преступление и наказание. СПб.: Издательство Р. Асланова «Юридический центр Пресс», 2008. 1133 с.
10. Ревин В. П. Уголовная политика : учебник для бакалавриата и магистратуры / В. П. Ревин, Ю. С. Жариков, В. В. Ревина – 2-е изд., испр. и доп. М. : Издательство Юрайт, 2018. 278 с.
11. Репецкая А.Л. Виновное поведение потерпевшего и принцип справедливости в уголовной политике. Иркутск: Изд-во Иркут. ун-та, 1994. 152 с.
12. Сабитов Т. Р. Уголовно-правовая политика Российской Федерации и ее принципы // Весник НГУ. Серия: Право. 2007. Том 3. Вып. 1. С. 167-165
13. Уголовно-правовая политика. Тенденции и перспективы / Голик Ю.В., Коробеев А.И., Усс А.В. Красноярск: Изд-во Краснояр. ун-та, 1991. 240 с.
14. Фріс П. Л. Ідеологія кримінально-правової політики : монографія. Івано-Франківськ : Супрун В. П. 2021. 389 с.
15. Чердниченко Е. Е. Принципы уголовного законодательства: понятие, система, проблемы законодательной регламентации. М.: Волтере Клувер, 2007. 192 с.
16. Чеснокова О.А. Принципы уголовной и уголовно-правовой политики // Вопросы российского и международного права. 4`2011. С. 73-80
17. Энциклопедия уголовного права. Т.1. Понятие уголовного права. СПб.: Издание профессора Малинина, 2005. 700 с.